

ИСТОРИЯ НА КНИГАТА
BOOK HISTORY

КНИЖАРСКА ФИРМА И ПРИДВОРНА КНИЖАРНИЦА
„ИВАН Б. КАСЪРОВ“ (1885–1947/1948)

Жоржета Назърска

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Статията е посветена на непроучван проблем – историята на книжарската фирма с придворна книжарница на семейство Касърови, действала в София през 80-те години на XIX – 40-те години на XX век. Въз основа предимно на първични източници е извършена историческа реконструкция на процесите на създаване и функциониране на предприятието. Неговата дейност е коментирана с оглед на приноса му за българското книжовно-документално културно наследство и в контекста на преноса на чуждестранни културни модели.

Ключови думи: Касърови; България; Придворна книжарница; книжарство; издателство

Протестантската етика и духът на капитализма: семейство Касърови

Прословутата концепция на Макс Вебер за връзката на протестантската етика с капиталистическата икономика никак не е преувеличена по отношение на семейство Касърови – собственици на книжарско предприятие, оцеляло цели 60 години в българските исторически превратности.

Създателят му е копрившенецът Иван Брайков Касъров (J. B. Kassuroff) (1854–1894), който в младостта си е един от първите протестантски пастори наред с Дж. Кларк, Н. Т. Бояджиев и Ив. Матинчев. Назначението му за управител на книжарницата на Българското евангелско дружество всъщност го свързва с бъдещото му трайно занятие – търговията с книги.¹ Работата му не го откъсва от Конгрешанската църква: в празнични дни той проповядва в софийската Първа евангелска църква, на метри от своя дом, изграден непосредствено до нея, на кръстовището на улиците „Цар Самуил“ и „Солунска“ (Furnadzhiev, 1994: 286).

Още приживе Касъров е подпомаган в работата си от своята съпруга Богдана (4.05.1863–25.07.1955). След ранната му смърт на 40 години тя поема за десетилетие семейната фирма и я управлява успешно. Наличните документи сочат за нейно родно място Банско, но се разминават за произхода ѝ: според едната версия е дъщеря на Никола Витанов², а според другата е от рода Колчагови, известен с високото образование и обществена активност на своите представители.

Фиг. 1–2. Богдана Касърова

В началото на ХХ век Богдана завършва Американското девическо училище в Самоков – мисионерски център на Конгрешанската църква, развиващ традициите за практически ориентирано и социално насочено протестантско образование на Балканите. След дипломирането си девойката е задържана за кратко като учителка от директорката Естър Молтби и попада в средата на колежките си Елън Стоун и Агнес Берд, от които черпи знания и модели за обществено поведение.³ По време на отвличането на мис Стоун от ВМОРО (1901–1902) Богдана е посочена за една от преговарящите с похитителите за очаквания откуп (Pandev; Vapzarova, 1983: 166). С друга своя колега и връстница, Спаска Димчевска – учителка по музика, остава близка до пределна възраст, като през 30-те години издава съвместно готварска книга за девическите практически стопански училища (Kasarova; Dimchevska, 1933).

Богдана Касърова е забележителна фигура за столичната протестантска общност. Тя е дългогодишна членка на Духовния съвет на Първа евангелска църква и на Настоятелството на Комитет „Състрадание“ към храма, което управлява Сиропиталище „Отец Паисий“ (1914–1944/1948). За да улесни отглеждането на деца сираци от протестантски семейства, управителният съвет на сиропиталището осигурява финансиране от Американския борд на Конгрешанската църква в Бостън, договаря общински терен и издига триетажна сграда (1925).⁴ През 1919 г. Касърова се включва и в Потребителната кооперация „Смелост“, подпомагаща членовете на енорията в следвоенната криза (Potrebitelna, 1919). През 50-те години общественичката е избрана за изпълнителка на завещанията на семейство Стоян и Василка Ватралски – нейни съседи по имот в Красно село, оставили своето обширно поземлено стопанство на Първа евангелска църква за създаване на интелектуален мисионерски център и собствен музей (Nazarska, 2023: 301). В края на живота си, през 1953–1955 г., макар прикована на легло, Касърова организира женски кръжок, който разпространява до църквите в провинцията оригинални и преводни проповеди и есета, противодействайки на атеистичната власт след процеса срещу протестантските пастори (1949) (Furnadzhiev, 1994: 285; Kulichev, 2008: 198).

Останала рано вдовица, Касърова сама отглежда и възпитава във високо религиозен дух своите трима синове. След дипломирането си в „Робърт колеж“ (1903–1909) (Sabev, 2015: 377) Веселин се занимава основно със семейната фирма заедно с брат си Иван. През 20-те години участва в съвета на директорите на Англо-българския синдикат за минно дело и проучвания (Anglo-Bulgarian Mining and Development Syndicate) и в комитета, който заедно с правителството и редица американски и английски религиозни НПО се занимава с настаняването на бежанците след Първата световна война (Petroleum Times, 1925:526; Bulgarian, 1928: 17).⁵

Третият син Брайко е роден в Ямбол. През 20-те–30-те години влиза в ръководството на Сдружението на книгоиздателите и книжарите в България (наричано също Български книжарски съюз/Сдружение на търговците книжари в България/Книжарско сдружение) заедно с Теодор Ф. Чипев, Рашко Чипев, Добри Бодуров, Михаил Косталевски, Димитър Димитров, Димитър Григорчев и др., избран е за негов секретар-касиер (1924) и председател (1928–1933, 1937–1948) (Knizharska, 1924; 1928a). Обединила най-влиятелните фирми, организацията внимателно следи икономическите процеси и реагира на проблемите на бранша чрез публични изявления, конференция по проблемите на българското книжарство и публикации в своя орган в. „Книжарска дума“ (Knizharska, 1928b).

Семейство Касърови изцяло пренася религиозните ценности в своята икономическа дейност. През всички години контрагентите им ги характеризират еднотипно: майката – като „енергична и трудолюбива“, „честна, редовна, порядъчна“; нея и синовете ѝ – като „честни, скромни, трудолюбиви“; „с добро име пред обществото“.⁶ За предприятието и неговите собственици клиентите също се изказват със суперлативи: „редовни платци“, с „добро име между търговците, сред най-реномираните книжарски фирми в България“, без дългове, управлявано без рискове, без задължения, използващо кредити от местни и чужди фирми, но редовно плащащо, управлявано „умело и добре“.⁷

Търговски профил на книжарското предприятие на семейство Касърови

Иван Б. Касъров основава книжарското си предприятие през 1885 г., вероятно използвайки благоприятната ситуация за протестантите при управлението на княз Александър I – лутеран по вероизповедание.⁸

След смъртта на титуляря през 1894 г. негова еднолична собственичка става вдовицата му Богдана, която управлява фирмата 21 години (Darzhaven, 1906).⁹ Тя е сред първите българки, дръзнали да се занимават с активна търговска дейност.¹⁰ Както пише американският журналист, писател и дипломат Уилям Къртис: „Тя наруши обичаите и традициите на страната и за известно време предизвика голямо вълнение, но характерът и способностите на г-жа Касърова не само я преведоха през изпитанията и сделките, но ѝ спечелиха уважението,

доверието и възхищението на цялото население и сега тя има много последователки. Тя отвори полето на бизнеса за жените. Въпреки че местните граждани със своя ориенталски консерватизъм имаха унаследени предразсъдъци срещу жените, ангажирани в бизнес предприятия, сега те свалят шапка пред г-жа Касърова, когато я срещнат на улицата“ (Curtis, 1903: 214–215).

През 1915 г. в управата на фирмата са включени пълнолетните синове на титулярката, от 1922 г. тя е преименувана на „Братя Касърови“ (Darzhaven, 1922). В края на 1923 г. инвентарът ѝ е прехвърлен чрез консигнация на новото Събирателно дружество „Братя Касърови и сие“ („Kassuroff Brothers & Co.“; „Kassuroff Brass & Co.“), притежавано от Богдана, Веселин и Брайко¹¹ и още две сродни фирми.¹² Негов управител става Веселин.¹³ Постепенно възрастната майка се оттегля, от 1934 г. дружеството оглавява Брайко, а братята придобиват равни дялове (Darzhaven, 1934).¹⁴

През целия период на съществуването си предприятието търгува с канцеларски материали (мастилници, мастила, лепила, индиго, туби, восък, пера, хартия, картон, пликосе, моливи и др.). Придобивайки в началото на ХХ век статут на придворна книжарница, то има изключителен монопол да снабдява с тях държавните учреждения.¹⁵ След Първата световна война дейността му е разширена с представителство на чуждестранни фирми и дистрибуция на техни продукти за държавни и общински учреждения и банки.¹⁶ За продажба и доставка се предлагат канцеларски машини (сметачно-счетоводните „Бъроус“, „Монфо“, пишещите „Роял“, печатните „Адрема“, циклостилните „Рамо“), огнеупорни шкафове, каси и др.¹⁷ От края на 1935 г. дружеството открива свой магазин за платове на улица „Пиротска“ № 18, стопанисван в съдружие (впоследствие като АД) с близки и роднини и с фирма „Деянов, Марков и Стоянов“.¹⁸

Първоначално книжарницата на Касърови е разположена на ул. „Лега“ № 9¹⁹, а впоследствие се премества срещу Двореца – на ул. „Търговска“ № 18, на партера на триетажна къща до самия площад „Александър“, където остава до 1947 г.²⁰

Фиг. 3. Реклама за пишеща машина „Ъндървуд“, 1926 г. (Зора, 1926)

Мястото е централно, близо до известни хотели („Панах“) и магазини (на Рахим Фархи, Исак Леви и др.), като това е използвано от собствениците за привличане на клиента по разнообразни начини: чрез интересно аранжиране на витрината, а по време на Балканските войни на фасадата е монтирана карта на текущите бойни действия.

В книжарницата е нает многоброен персонал, предлагащ разнообразния книжарски и технически асортимент (Dimitrova, Vasilev, 1993: 63). Последният ѝ адрес преди национализацията е булевард „Бирюзов“ № 14.²¹

От запазените финансови документи личи, че като управителка Богдана Касърова работи „предпазливо, в брой, без рискове в пласмента“, вземайки понякога кредити от местни и чужди банки („Стандарт ойл“ – Ню Йорк, Дойче банк, Френско-белгийската банка, Банка „Никола Иванов“) и материали на консигнация от сродни дружества („Т. Ф. Чипев“, „Сам Патак“ АД).²² Освен в пласмент и разширяване на асортимента тя инвестира по примера на съпруга си предимно в недвижими имоти²³: през 1906 г. купува две места в крайградското Красно село, заселено с много протестанти²⁴; на следващата година – лозе в Станимака; през 1908 г. строи двуетажна дървена вила в Костенец; след година инвестира в ливада на Панчарево, а през 1912 г. купува място в Бояна.²⁵ През годините тези имоти се водят към материалните активи на фирмата и се ипотекират, когато е нужен кредит за бизнеса.²⁶ Оцелели през бомбардировките, те са одържавени при национализацията.²⁷ Освен в имоти капиталът на дружеството е инвестиран в ценни книжа и облигации на БДЖ, БЧК и АД „Мадара“.²⁸

Фиг. 4. Карта на бойните действия, закачена пред книжарницата

Фиг. 5. Книжарница „Касъров“ на улица „Търговска“ № 18, 1937 г.

До началото на Голямата депресия фирмата не изпитва сериозни затруднения и увеличава дивидентите си.²⁹ През 1927–1935 г. обаче тя отчита „много слаба дейност“ при „слаб и не много окуражаващ пазар“, ограничения на вноса и силна конкуренция в София.³⁰ Това води до все по-малки приходи, нарастващи загуби, увеличаваща се кредитна задлъжнялост, компенсирани с доставки за държавни учреждения.³¹ След кратко стабилизиране през 1936–1938 г., когато се продават предимно платове, а не канцеларски изделия, от 1939 г. фирмата е в криза: вследствие на високите цени на сметачните машини и появата на множество подобни книжарници слабият пласмент води до търсене на чужди средства за оборотен капитал.³² По време на англо-американските бомбардировки на столицата изгаря цялата счетоводна документация и до края на 1945 г. не са регистрирани никакви операции.³³ През 1947 г.

„поради общите условия на този вид търговия“ предприятието почти престава да действа. Между юли 1947 г. и април 1948 г. то е ликвидирано след Закона за национализацията.³⁴

Издателската дейност на фирма „Касърови“

За разлика от мнозинството други книжарски предприятия собствениците на фирма „И. Б. Касъров“ от основаването ѝ инвестират в собствена издателска дейност. Тя е отразена в два библиографски каталога, съставени по чуждестранен образец. Те не само стават „средство за научно повишение на нейните [на библиографията] задачи“, както отбелязва Ал. Теодоров-Балан (1906), но и имат рекламна цел и косвено стимулират продажбите (Oris, 1895; Oris, 1903).

Единият от каталозите отразява и характерен похват в издателската дейност на фамилията – кооперирането с други фирми (книжарски и печатарски) на основата на съвместен интерес и в търсене на най-добри финансови условия; списъкът на печатниците – контрагенти на Касърови, е разнообразен през годините и варира от елитните „Придворна печатница“³⁵, „Я. С. Ковачев“, „Ив. Говедаров“, „Книпеграф“ и „С. М. Стайков“ до по-малките „Б. Шимачек“, „И. Т. Кушлев“, „Г. А. Ножаров“ и др. Някои справочни издания фирмата подготвя заедно с конкурентната си „Т. Ф. Чипев“.

Отначало е инвестирано в справочни и приложни издания – традиционно търсени в големите градове и носещи бърза възвръщаемост. През 1889–1924 г. (с малки прекъсвания през войните) излиза „Календарче „София“, съставяно от Иван Райчев. През 1890–1891 г. Григор Начович инициира издаването на „Български народен календар“ – дайджест за „световни работи, напредък и развитие в народния живот, домашни и статистически бележки, забавление“, следващ световни образци. За юбилея на Освобождението книжарницата публикува План на София и специален пътеводител (Plan, 1929).

Сред най-дългогодишните издателски проекти на Касърови са многоцветните пощенски картички с изгледи от страната или цитати от популярни песни, които обслужват туризма и улесняват съобщенията, но несъмнено също така стимулират фотографското изкуство и обогатяват визуалната култура у нас.

Фиг. 6. Картичка с изглед от Народното събрание, 1904 г.

По същото време книжарницата се ориентира и към издаване на учебна книжнина. От 1890 г. тя пуска на пазара преводни помагала по логика, християнски катехизис и зоология, а през 1913–1914 г. отпечатва поредица учебници за търговските училища (по счетоводство и земеделска икономия) (Struve, 1890; Loyteman, 1894; Lavrov, 1898; Vochev 1913, 1914; Worms, 1914).

Предпочитана за издаване е и художествената продукция. Още през 1890–1891 г. по инициатива на собственика книжарницата основава собствено месечно литературно списание – „Денница“. Главният му редактор Иван Вазов, по това време квартирант на Касърови, успява да привлече утвърдени и млади писатели и публицисти (К. Величков, М. Георгиев, Кр. Кръстев, Г. Стаматов и др.) с оригинални статии, художествени произведения и критически материали (Dennitza, 1890–1891).

Макар начинанието да трае само година, в следващите десетилетия връзката със сътрудниците не прекъсва. Касърови издават поредица от съчинения на Вазов (Vazov, 1893а,б; 1899), а паралелно поставят начало и на серия политически мемоари на известни поборници, политици и влиятелни обществени фигури: Д. Мамарчев (1885), Ст. Заимов (1895), М. Н. Попов (1899) и братя Бъкстон (1914).

Сравнително малък дял представляват научнопопулярните издания в областта на педиатрията, водолечението, кулинарията и др. (Ruzhichka, 1890; Bryuke, 1893; Georgiev, 1904; Kasarova, Dimchevska, 1933) въпреки голямото им търсене от читателите. За тях фирмата подготвя също така няколко специализирани финансови издания (Goschen, 1904; Vochev, 1905) и нотни партитури. Касърови имат тесни връзки с чешката диаспора в столицата и подкрепят издателската дейност на нейните музиканти. Те публикуват няколко произведения на капелмайстора Карел Й. Йермарж (1866–1821) – обработки на български народни песни и специално на „Горда Стара планина“ (Йермарш, б.д.; Jermář, n.d.).

Фиг. 7. Картичка с ноти от националния химн „Шуми Марица“, 1903 г.

Историята на книжарското предприятие на Касърови, започнало като еднолична инициатива на бащата Иван в края на XIX век и прераснало в семейно събирателно дружество в средата на XX век, се вписва в моделите на възникване и развитие на българ-

Фиг. 8. Партитура
на творбата на К. Й. Йермарин
„Фантазия върху песента
„Горда Стара планина“

ската книжарска дейност през модерната епоха, когато все още трайно доминира фамилната организация. Широко използваща неплатен труд, тя осигурява стабилност и континуитет на печатниците (Паничкови, Мутафови, Игнатови, Гулабчеви) и издателствата (Данови, Чипеви, Юрукови). Порядко срещана в книжарските фирми, тя намира приложение и там, особено след Първата световна война (Georgiev, 2006: 36–37, 154–170).

Книжарското предприятие на Касърови представлява своеобразен пример за еволюцията на икономическите структури в книгоразпространението и книгоиздаването в големите градове у нас. Развито от малка фирма за дребна стационарна търговия с книжарски

стоки на консигнация до средно по мащаб търговско сдружение, посредническо на едри чуждестранни доставчици и самото то инвестиращо в издателска и рекламна дейност, предприятието илюстрира характерното окрупняване и коопериране в акционерни и събирателни дружества, разполагащи с повече капитал и персонал и постигащи значителни печалби (Georgiev, 2006: 38–39, 58–65). Две поколения Касърови развиват своя бизнес, пренасяйки англосаксонския модел, с който са трайно свързани чрез своите американски и британски контрагенти, базирайки го на протестантската етика, чиито носители са те, и на евангелистките практики за разпространение на библейска и богословска литература.

Не на последно място, разглежданата книжарска фирма предлага свидетелства за началните моменти на навлизане на жените в областта на българското книгоразпространение и книгоиздаване, след появата им в печатарския бранш през 80-те години на XIX век (Georgiev, 2006: 35). Богдана Касърова е сред пионерките, трасирали утвърждаването през 10-те–40-те години на XX век на собственички на издателски къщи и акционерки в домакински периодични издания (С. Юрукова, Т. Пейкова, Н. Сливополска, Л. Масопуст-Янакиева, Ел. Консулова-Вазова, А. Митева-Каракашева, Л. Стайкова и др.).

БЕЛЕЖКИ

¹ Негови роднини също навлизат в това поприще. През 30-те години брат му Борис Касъров – книжар и вносител на книги и учебници от германски издателства, става и импресарио, организира гастроли на германски и австрийски културни институции (Kasarov, 1917).

² В случай че е дъщеря на Витанови, неин брат е Георги Витанов (?–след 1924) – учил в „Робърт колеж“ (1880), машинен инженер (1882), директор на Учебната занаятчийница в Княжево (1883–1884), търговец, дистрибутор на пишешни машини в магазина си „Български новости“ (1887), получил патенти в САЩ и Англия (1899, 1909), от 1903 г. емигрирал в Англия (Aleksiev, 2012). Неговият син Виктор (1891, София–?) е авиоконструктор на „Херогейт“ и от 1930 г. живее в Канада.

³ Естър Т. Молтби (1836–1917) – мисионерка и директорка на Американското девическо училище в Самоков (1870–1908); Елън М. Стоун (1846–1927) – мисионерка и учителка в Самоков (1878–1902); Агнес Берд (1876–1968) – мисионерка и учителка в Самоков (1898–1907) и в Американския колеж в София (1920–1927, 1937–1942), членка на българския клон на Международната женска лига за мир и свобода и Българския евангелски въздържателен съюз.

⁴ В настоятелството участват още Зорица Караиванова-Фурнаджиева, Славка Бочева, пасторите Асен Симеонов, Константин Бояджиев, Дино Кьосев, Марко Н. Попов и др. В така оформения център „Американско обществено огнище“ се помещават още американската детска градина, прогимназия, девически пансион и здравна детска станция (ЦДА, ф. 146Б, оп. 4, а.е. 331, л. 1–4; ф. 1485, оп. 2, а.е. 582, л. 1–2, 5; ф. 165, оп. 4, а.е. 213, л. 1–3; ф. 264К, оп. 6, а.е. 219, л. 9–10, 33, 50).

⁵ Синдикатът търси петрол в страната. Председателят му е майор Чарлз Бърт-Андриус – основател и секретар на Британската търговска камара в България (1919), председател на Българско-британската асоциация, главен редактор на сп. „Българско-британски преглед“, работи в Съюзническата контролна комисия (1944–1947), обвинен за английски агент в т.нар. Пасторски процес (1948).

⁶ ДА – София, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 8 гр., 14 гр., 55 гр., 75.

⁷ Пак там, л. 15 гр., 34, 58 гр., 73, 75, 116, 125 гр.

⁸ Пак там, л. 75.

⁹ Пак там, л. 2 гр., 75, 78, 118.

¹⁰ Пионерският ѝ пример е последван от австрийката Мария Вебер от Русе, която първоначално създава фирма за издавдо първата еваане на пощенски картички (1904), а впоследствие основава фабрика за велосипеди и отваря гараж за автомобили под наем „Ориент“. По-късно русенската еврейка Ернестина Алкалай се занимава с печат и разпространение на пощенски картички, а швейцарката Алис д'Альоз-Кършовска става издателка на домакинското сп. „Българка“ (1896–1904). Примера на Касърова следват също редица съдържателки на модни и шапкарски салони, на магазини за дребна търговия на бельо, платове и др.

¹¹ ДА – София, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 2 гр.

¹² Пак там, л. 18 гр.

¹³ Пак там, л. 6.

¹⁴ Пак там, л. 57 гр., 133 гр.

¹⁵ Пак там, ф. 1554, оп. 2, а.е. 447, л. 6, 10; ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 1, 131, 133 гр.

¹⁶ Пак там, л. 6.

¹⁷ Пак там, л. 15 гр., 21, 34, 58 гр., 131, 133 гр.

¹⁸ Пак там, л. 50. Деян Деянов е техен съсед по вила в Костенец (ЦДА, ф. 339, оп. 1, а.е. 112, л. 83).

¹⁹ ДА – София, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 73.

²⁰ Пак там, ф. 1554, оп. 2, а.е. 447, л. 5.

²¹ Пак там, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 1.

²² Пак там, л. 6 гр., 14–15 гр., 90 гр., 120 гр.

²³ През 1891 г. семейството купува празно място от 700 кв. м на улиците „Солунска“ и „Самуил“ № 26, до Първа евангелска църква, и построява на ъгъла на ул. „Солунска“ № 20 (45) и „Цар Борис I“ семейна двуетажна къща с двор, в съседство със седището на Българското евангелско дружество и известния протестантски деец А. С. Цанов. През 90-те години на XIX век там живеят на квартири Ив. Вазов, К. Христов, проф. Ст. Киров (Hristov, 2023). През 1931 г. на мястото е построена жилищна кооперация, където Богдана и синовете ѝ имат апартаменти, а на партера е разположен магазин.

²⁴ Имотът ѝ от 1,3 дка са намира между Боянски (Преки) път (дн. бул. „Бъкстон“) и Княжевското шосе (дн. бул. „Цар Борис III“), зад Въжарската фабрика на Л. Паяков и

Въжаров, със съседи д-р К. Поменов, Н. Хр. Бараков и К. Спространов. Той е съседен на имението на сем. Ватралски. За квартала вж. Nazarska, 2023: 292–303.

²⁵ ДА – София, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 14 гр., 73; ЦДА, ф. 339, оп. 1, а.е. 112, л. 106. Фирмата купува още една ливада в Костенец (1920) и място в Красно село (1934). В Костенец се оформя курорт, обитаван от протестанти (П. Горбанов, Сава и Христо Ранкови и др.) и посещаван от видни интелектуалци. Вили си построяват д-р Кр. Кръстев, Т. Влайков, Ив. Стоянович-Аджелето, д-р Хр. Стойчев, сем. Брадел, П. О’Махони, а летуват Ив. Вазов, К. Христов, Ст. Михайловски, Ал. Балабанов, Елин Пелин и др.

²⁶ През 1918 г. къщата на ул. „Солунска“ е ипотекана в БЗБ за 50 хил. лв., а през 1947 г. срещу ипотека дружеството е кредитирано от Банка „Български кредит“ (ДА – София, ф. 1554, оп. 2, а.е. 447, л. 6, 14).

²⁷ Пак там, л. 15.

²⁸ Пак там, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 132, 157 гр.; ф. 1554, оп. 2, а.е. 447, л. 7.

²⁹ Пак там, ф. 379К, оп. 1, а.е. 197, л. 103.

³⁰ Пак там, л. 21, 34.

³¹ Пак там, л. 40, 45.

³² Пак там, л. 55, 133 гр., 170.

³³ Пак там, л. 64–64 гр.

³⁴ Пак там, ф. 1554, оп. 2, а.е. 447, л. 1.

³⁵ „Придворната печатница“ е създадена от братя Прошек, за известно време е собственост на Шимачек. Вж. Загорев, 2014: 129–130.

ЛИТУРАТУРА

Алексиев, Ив. (2012). Кой е „първият българин – строител на аероплан“: Сотир П. Черкезов, Виктор Г. Витанов или друг? – В: *Морски вестник*, 26.01.2012. Достъпно на: https://morskivestnik.com/compass/news/2012/012012/012012_82.html. [12.11.2023].

Бочев, Ст. (1905). *Главните европейски бурси (Виена, Берлин, Париж, Лондон) и нашите ценни книжа*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Бочев, Ст. (1913). *Търговско счетоводство. За търговия на едро и дребно с 400 примери, образци и обширна практическа част*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Бочев, Ст. (1914). *Търговско счетоводство за едра и дребна търговия*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Брюке, Е. (1893). *Как да се запази животът и здравето на децата ни*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Бъкстон, Н., Ч. Бъкстон. (1914). *България и българите. Впечатления и бележки*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Вазов, Ив. (1893). *Драски и шарки. Очерки из столичния живот*. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Вазов, Ив. (1893). *Съчинения. Повести и разкази*. Т. 1. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Вазов, Ив. (1899). *Скитнишки песни. Впечатления и усещания в малката и голямата Стара планина*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Георгиев, В. (1904). *Минерални бани в България и тяхното лечебно действие*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Георгиев, Л. (2006). *Българското книгоиздаване. Ретроспекции. Тенденции. Структури. Модели*. Велико Търново: УИ. ISBN 954-524-552-2.

Денница (1890–1891). Год. I–II. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Димитрова, Б., Й. Василев. (1993). *Младостта на Багряна и нейните спътници*. София: БАН. ISBN 954-430-186-0.

Държавен вестник (1906). № 176, 19.07.1906.

Държавен вестник (1922). № 149, 4.10.1922.

Държавен вестник (1934). № 259, 17.02.1934.

Загорев, В. (2014). *Българската книга (1878–1912)*. София.

Занмов, Ст. (1895). *Миналото. Етюди върху записките на Захарий Стоянов*. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.

Зора (1926). № 2038, 12.04.1926.

Йермарш, К. (б.д.). *Фантазия върху песента „Горда Стара планина“*, оп. 109.

Касъров, Б. (1917). *Фердинанд I, цар на българите*. София: Военно-издателски фонд.

- Касърова, Б.**, Сп. Димчевска (1933). *Готварска книга с полезни упътвания за младата домакиня*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Книжарска дума** (1924). № 11, 25.10.1924.
- Книжарска дума** (1928а). № 14, 25.01.1928.
- Книжарска дума** (1928б). № 24, 13.07.1928.
- Куличев, Хр.** (2008). *Заслужите на протестантите за българския народ*. София: УИ. ISBN 978-954-670-067-4.
- Лавров, А. П.** (1898). *Православен християнски катехизис, или Първоначално учение за главните истини на православната християнска вяра*. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Лойтеман, Х.** (1894). *Зоология. Описание на животните в зоологически атлас, състоящи се от 24 табл. с 263 образи*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Мамарчев, Д.** (1885). *Портрети и кратки биографически сведения за загиналите български офицери и портупей-юнкери във войната със Сърбия през 1885 г.* София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Назърска, Ж.** (2023). София като сакрално пространство за езотеричните общества (краят на XIX – първата половина на XX в.). – В: *Mirabilia: времена, пространства, митове* (Studia Balcanica, т. 36). София: Парадигма, ИБЦТ – БАН, 2023, с. 287–305.
- Опис на книгите в Придворната книжарница на Ив. Б. Касъров** (1895). София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Опис на книгите, които Придворната книжарница „Ив. Б. Касъров“, София, дава в замяна срещу други книги** (1903). София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Пандев, К., М. Вапцарова, съст.** (1983). *Аферата „Мис Стоун“*. София: ОФ.
- План на София / Plan De Sofia. Юбилеен пътеводител по случай 50 г. от Освобождението на София (1878–1928)** (1929). София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“ и Книжарница „Т. Ф. Чипев“.
- Попов, М. Н.** (1899). *Спомени за първата българска княгиня Мария Луиза*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Потребителна кооперация** (1919). „Смелост“. София.
- Ружичка, Ф.** (1890). *Учителя като лекар. Книга, необходима за учители, родители и възпитатели*. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Струве, Х.** (1890). *Елементарна логика. Учебник за преподаване и самообучение. Ръководство за гимназиите и духовните семинарии*. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Събев, О.** (2015). *Робърт колеж и българите*. София: Изток-Запад. ISBN 978-619-152-624-6.
- Теодоров-Балан, Ал.** (1906). Книгописният труд у българите. – В: *ГСУ*, т. 2, с. 142–208.
- Фурнаджиев, Н. и кол., съст.** (1994). *Вестители на истината. История на евангелските църкви в България*. София: ББД. ISBN 954-8780-02-X.
- Христов, К.** (2023). *Затрупана София*. София: SAGA Egmont. [e-book]
- Bulgarian-British Review** (1928).
- Curtis, W. E.** (1903). *The Turk and His Lost Provinces (Greece, Bulgaria, Servia, Bosnia)*. Chicago, New York, Toronto, London: F. H. Revell.
- Goschen, G.-J.** (1904). *Теория на иностранните камбиални сношения*. София: Книжарница „Ив. Б. Касъров“.
- Jermář, Ch. J.** (n.d.). *100 Chansons et danses nationales bulgares: pour piano à 4 ms. op. 105*. Volume 1 [Sofia].
- Petroleum Times** (1925). № 12.
- Worms, R.** (1914). *Земледелческа икономия*. София: Придворна книжарница „Ив. Б. Касъров“.

REFERENCES

- Aleksiev, Iv.** (2012). *Kov e „parvivyat balgarin – stroitel na aeroplan“*: Sotir P. Cherkezevov, Viktor G. Vitanov ili drug? – V: *Morski vestnik*, 26.01.2012. Dostapno na: https://morski-vestnik.com/compass/news/2012/012012/012012_82.html. [12.11.2023].
- Bochev, St.** (1905). *Glavnite evropevski bursi (Viena, Berlin, Parizh, London) i nashite tsenni knizha*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.

- Bochev**, St. (1913). *Targovsko schetovodstvo. Za targovia na edro i drebno s 400 primeri, obrabzsi i obshirna prakticheska chast*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Bochev**, St. (1914). *Targovsko schetovodstvo za edra i drebna targovia*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Brvuke**, E. (1893). *Kak da se zapazi zhiivotat i zdravieto na detsata ni*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Bakston**, N., Ch. Bakston. (1914). *Bulgaria i balgarite. Vpechatlenia i belezhki*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Vazov**, Iv. (1893). *Draski i sharki. Ocherki iz stolichnia zhiivot*. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Vazov**, Iv. (1893). *Sachinenia. Povesti i razkazi*. T. 1. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Vazov**, Iv. (1899). *Skitnishki pesni*. Vpechatlenia i useshtania v malkata i golyamata Stara planina. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Georgiev**, V. (1904). *Mineralni bani v Bulgaria i tyahnoto lechebno deystvie*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Georgiev**, L. (2006). *Balgarskoto knigoizdavane. Retrospektsii. Tendentsii. Strukturi. Modeli*. Veliko Tarnovo: UI. ISBN 954-524-552-2.
- Dennitsa** (1890–1891). God. I–II. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Dimitrova**, B., Y. Vasilev. (1993). *Mladostta na Bagryana i neynite spatnitsi*. Sofia: BAN. ISBN 954-430-186-0.
- Darzhaven vestnik* (1906). № 176, 19.07.1906.
- Darzhaven vestnik* (1922). № 149, 4.10.1922.
- Darzhaven vestnik* (1934). № 259, 17.02.1934.
- Zaimov**, St. (1895). *Minaloto. Etyudi varhu zapiskite na Zahariy Stoyanov*. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Zora** (1926). № 2038, 12.04.1926.
- Yemarsh**, K. (b.d.). *Fantazia varhu pesenta „Gorda Stara planina“*, op. 109.
- Kasarov**, B. (1917). *Ferdinand I, tsar na balgarite*. Sofia: Voenno-izdatelski fond.
- Kasarova**, B., Sp. Dimchevska (1933). *Gotvarska kniga s polezni upatvania za mladata domakinya*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Knizharska дума* (1924). № 11, 25.10.1924.
- Knizharska дума* (1928a). № 14, 25.01.1928.
- Knizharska дума* (1928b). № 24, 13.07.1928.
- Kulichev**, Hr. (2008). *Zaslugite na protestantite za balgarskia narod*. Sofia: UI. ISBN 978-954-670-067-4.
- Lavrov**, A. P. (1898). *Pravoslaven hristivanski katehizis, ili Parvonachalno uchenie za glavnite istini na pravoslavната hristivanska vvara*. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Lovteman**, H. (1894). *Zoologia. Opisanie na zhiivotnite v zoologicheski atlas, sastoyashti se ot 24 tabl. s 263 obrazi*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Mamarchev**, D. (1885). *Portreti i kratki biograficheski svedenia za zaginalite balgarski ofitseri i portupev-yunkereri vav voynata sas Sarbia prez 1885 g.* Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Nazarska**, Zh. (2023). Sofia kato sakralno prostranstvo za ezoterichnite obshtestva (kravat na XIX – parvata polovina na XX v.). – V: *Mirabilia: vremena, prostranstva, mitove* (Studia Balcanica, T. 36). Sofia: Paradigma, IBTsT – BAN, 2023, s. 287–305.
- Opis na knigite v Pridvornata knizharnitsa na Iv. B. Kasarov* (1895). Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Opis na knigite, koito Pridvornata knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“, Sofia, dava v zamyana sreshthu drugi knigi* (1903). Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Pandev**, K., M. Vaptsarova, sast. (1983). *Aferata „Mis Stoun“*. Sofia: OF.
- Plan na Sofia / Plan De Sofia*. Yubileen patevoditel po sluchav 50 g. ot Osvobozhdenieto na Sofia (1878–1928) (1929). Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“ i Knizharnitsa „T. F. Chipev“.
- Popov**, M. N. (1899). *Spomeni za parvata balgarska knyaginya Maria Luiza*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Potrebitelna kooperatsia** (1919). „Smelost“. Sofia.

- Ruzhichka**, F. (1890). *Uchitelya kato lekar. Kniga, neobhodima za uchiteli, roditeli i vazpitateli*. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Struve**, H. (1890). *Elementarna logika. Uchebnik za prepodavanie i samoobuchenie. Rakovodstvo za gimnaziite i duhovnite seminarii*. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Sabev**, O. (2015). *Robart kolezh i balgarite*. Sofia: Iztok-Zapad. ISBN 978-619-152-624-6.
- Teodorov-Balan**, Al. (1906). *Knigobisnivat trud u balgarite*. – In: *GSU*, t. 2, s. 142–208.
- Furnadzhiev**, N. i kol., sast. (1994). *Vestiteli na istinata. Istoria na evangelskite tsarkvi v Bulgaria*. Sofia: BBD. ISBN 954-8780-02-X.
- Hristov**, K. (2023). *Zatrupana Sofia*. Sofia: SAGA Egmont [e-book].
- Bulgarian-British Review* (1928).
- Curtis**, W. E. (1903). *The Turk and His Lost Provinces (Greece, Bulgaria, Servia, Bosnia)*. Chicago, New York, Toronto, London: F. H. Revell.
- Goschen**, G.–J. (1904). *Teoria na inostrannite kambialni snoshenia*. Sofia: Knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Jermář**, Ch. J. (n.d.). *100 Chansons et danses nationales bulgares: pour piano à 4 ms. op. 105*. Volume 1 [Sofia].
- Petroleum Times* (1925). № 12.
- Worms**, R. (1914). *Zemledelcheska ikonomia*. Sofia: Pridvorna knizharnitsa „Iv. B. Kasarov“.
- Zagorov**, V. (2014). *Balgarskata kniga (1878–1912)*. Sofia.

THE “IVAN B. KASSUROFF” BOOKSELLING COMPANY AND COURT BOOKSTORE (1885–1947/1948)

Abstract: *This article treats an unresearched topic, i.e. history of the bookselling company with a court bookstore of the Kasuroff family, operating in Sofia in the period of 1890s–1940s. Based on primary sources, a historical reconstruction of the processes of establishment and functioning of the enterprise is carried out. Its activities are commented from the perspective of its contribution to the Bulgarian literary and documentary cultural heritage and in the context of the transmission of foreign cultural models.*

Keywords: *Kassuroff family; Bulgaria; Court Bookstore; bookselling company*

Prof. Georgeta Nazarska, PhD

University of Library Studies and Information Technologies

119, Tsarigradsko shose, Blvd.

1784 Sofia, Bulgaria

ORCID: 0000-0002-6448-3692

E-mail: nazarska@abv.bg